

INSCRIȚII IMPERIALE ȘI VOTIVE DIN COLECȚIA TELEKI-GORNEȘTI

Fábián István*

* Universitatea de Medicină, Farmacie, Științe și Tehnologie din Târgu-Mureș;
fabian.istvan07407@gmail.com

Abstract. The baroque style castle of the Teleki counts from Gornesti had in one of its corridors one of the most compelling private collections of archaeological-historical, ethnographic artefacts, alongside with a great collection of oriental carpets. Between the great variety of objects the number of funerary monuments (with or without inscriptions) are to be noted but also attention is drawn by two interesting inscriptions: an imperial one, and a votive one. These objects are interesting not only by their text (which offers a glimpse of provincial Roman “forma mentis”) but, also by their “history”: recovered by the count TELEKI Domokos from the former Roman settlement of Cristesti, they were translated, interpreted, reinterpreted, lost and found again.

Keywords: Castle, collection, inscription, imperial, votive.

“În timp ce arheologia oficială transilvană nu era deloc interesată de bogatul sit de la Cristești, contele TELEKI Domokos, neobositul căutător și păstrător al monumentelor arheologice și artistice din Transilvania, urmând nobila tradiție a stămoșilor săi, an de an face drumuri către Cristești de unde, începând cu anul 1910, când inundația a rupt și a dislocat fragmente de monumente funerare, le-a salvat și le-a expus pe un coridor acoperit al frumosului castel de la Gornești”¹. Dincolo de rândurile un pic subiective ale lui PAULOVICS István se află o întregă poveste, destul de dramatică, a colecției Teleki de la Gornești.

Denumită “*perla Mureșului superior*”, castelul², construit (între 1792–1812) în stil baroc Grassalkovich (la fel cu cel de la Gödöllő al cărui nume a devenit legat de cel al reginei Elisabeta “Sissi” de Bavaria), castelul a avut o istorie zbuciumată: jefuită în anul 1849 de către trupele țariste, castelul este refăcut în anii 1850, devenind un important cen-tru al vieții artistice din Transilvania. Începând cu anii 1910 este fondată colecția TELEKI Domokos, care cuprindea trei mari aspecte: arheologie, etnografie și colecția de covoare. Colecția arheologică era ordonată cronologic și se pare că cuprindea în jur de 2000 de piese din paleolitic și până în secolul al XVIII-lea. Colecția a fost în parte donată Muzeului Ardelean, la data de 30 noiembrie/1 decembrie 1918, o altă parte a fost donată (sau recuperată de Muzeul Mureșean), iar o a treia parte (împreună

---

¹ Paulovics, 1944, p. 86.

² Bicsok, Orbán, 2012, p. 498-502; <http://monumenteuitate.org/ro/monument/235/Gornesti-Teleki> (accesat 20.09.2017).

cu biblioteca ce conținea aproximativ 6000 de volume) a fost “eliberată” în septembrie 1944 de o unitate de cazaci ai Armatei Roșii. Artefactele mici din colecție au fost sparte, cele mari (cum au fost pietrele funerare romane, sau ancadramentele de porți medievale) au fost aruncate în pivnița ori în grădina castelului. Colecția de covoare, evacuată în anul 1944 la Budapesta, va fi mistuită de flăcări în cursul Revoluției din 1956. Castelul în sine a funcționat în anii comunismului ca și preventoriu TBC pentru copiii, iar în anul 2006 a fost retrocedat familiei Teleki, care abia în 2011 devine în mod efectiv proprietar al castelului. Între acești ani, imobilul a suferit noi distrugerii, vechii “proprietari” neavând nici un interes în prezervarea castelului. După 2011, familia Teleki a început un program de investiții în castel: refacerea elementelor de infrastructură, recuperarea (măcar parțială) a pieselor de mobilier și identificarea pieselor aflate în fosta colecție Teleki Domokos, fiind vorba mai ales de acelea care sunt considerate dispărute. Astfel au fost declanșate o serie de cercetări în și în jurul castelului, în cursul cărora au fost identificate mai multe ancadramente de porți medievale, inscripții funerare și votive, sparte și aruncate în pivnița, respectiv grădina castelului.

Singura descriere completă (dar nu chiar corectă) a colecției Teleki este făcută de PAULOVICS István, care, în 1942, inventariează colecția și descrie un număr de 31 de artefacte de mari dimensiuni: monumente funerare – aedicule, stelae, medalioane (23 de fragmente), inscripții votive (unul sigur și unul dubitabil din cauza fragmentării), o inscripție imperială, și câteva fragmente de statui respectiv piese arhitectonice.

Monumentele funerare reprezintă majoritatea absolută în cadrul pieselor de mari dimensiuni: din 26 de inscripții identificate de Paulovics, ca aparținând colecției Teleki, 23 sunt monumente funerare (epigrafe și anepigrafe), două inscripții votive și o inscripție imperială (la care se mai adaugă câteva fragmente de statui și piese arhitectonice)³. Din acest număr, 13 erau considerate dispărute după 1945, fiind recuperate două în perioada 2013–'16 (un monument funerar anepigraf și un fragment de inscripție votivă).

Prima din cele două inscripții luate în discuție în studiul de față este “*un fragment dintr-o inscripție imperială din conglomerat*”⁴, care are înălțimea de 43,5 cm, lățimea de 36,5 cm și grosimea de 17 cm (**Fig. 1**).

Prin această inscripție a fost comemorată ridicarea unui edificiu public, probabil o construcție militară, un pod sau o fortificație. “*Inscripția a început direct cu numele împăratului Antoninus Pius, de vreme ce se vede clar marginea inscripției deasupra primului rând. Deci monumentul de piatră a fost zidit într-o clădire de unde, după distrugerea acesteia, a ajuns în așezarea de olari ca material de construcție. Pe inscripție nu se văd informații care să permită o datare mai precisă a domniei (cos., trib. pot.) așa că trebuie să ne mulțumim cu anii de domnie ai împăratului 138–161. Cimitirul de al cărui monumente interesante ne-am ocupat, în această vreme era deja dispărut, probabil distrus de marile perturbări ale războaielor marcomanice și, a fost refolosit în a doua jumătate a sec. II de către populația (...) care își refăcea așezarea de pe malul*

---

³ Paulovics, 1944, p. 85-96.

⁴ Paulovics, 1944, p. 95.

Mureșului. În schimb așezarea de olari era înfloritoare și pe la mijlocul sec. III⁵. Inscripția este prezentată în corpusul de inscripții antice din Dacia, unde Ioan I. RUSSU face precizarea că a fost dedicată de către “vreun personaj mai important din localitatea romană, sau mai probabil de către unitatea militară de garnizoană aici Ala I Bosphoranorum (resp. comandantul ei praefectus)”⁶. În ciuda stării ei fragmentare, inscripția înscrisă așezarea romană de la Cristești în circuitul localităților unde s-a putut constata clar prezența cultului imperial în Dacia romană⁷.

Fig 2. Inscripția în forma ei completată⁸.

[Imp(eratori) Cae]sari Ti[to
Aelio Ha]drian[o
Antonin]o Aug(usto)...

Fig. 1. Inscripția în forma ei originală⁹.

Cea de-a doua inscripție, este un altar votiv realizat din trachyt având dimensiunile de 52×25×25 cm având “capitelul cu profilatura simplă, marginea dreaptă foarte corodată, literele de aici ilizibile”¹⁰. Aflată în colecția Teleki, inscripția a fost descrisă pentru prima oară de TĚGLÁS Gábor, care ne oferă și o primă traducere, considerând că unitatea la care face referire altarul votiv este fie *Ala Bosphoranorum* fie, *Ala Batavorum*.

⁵ “Egyenesen a császár nevével kezdődött a felirat, mert az első sor fölött jól látszik a keretelő párkány. A köemlék tehát valami műbe, épületbe volt befalazva s onnan annak rombadólteután került a fazekas-telepre, mint feldarabolt építő-kőanyag. A feliraton a császár közelebről datáló adatai (cos., trib. pot.) már nincsenek meg, így meg kell elégednünk a császár uralkodásánakidőközével, a 138–161. évekkel. A temető, amelynekérdekes síremlékeivel foglalkoztunk, ekkor már megszűnt, falána császár halála utáni markomann-háborúk nagy zavaraiiban dültáktfel s a II. század második felében használta azután fel a Marospartján terjeszkedő iparos lakosság annak maradványait községénekújjáépítésénél. Viszont a fazekastelep a III. század közepén még virágzott” (Paulovics, 1944, p. 95-96).

⁶ IDR, III/4, p. 103.

⁷ Bulzan, 2010, p. 11, fig. 1.

⁸ IDR, III/4, p. 102-103, nr. 134.

⁹ Paulovics, 1944, p. 58.

¹⁰ IDR, III/4, p. 103-104, nr. 135.

MART'E V
 Q CAECI
 VS CAE
 LIANVS
 P R A E F A
 POS VIT

Marti et V(ictoriae)
 Q(uintus) Caeci
 us Cae-
 lianus
 praef(ectus) a(lae)
 posuit.¹¹

Interpretarea lui Téglás G. a fost, apoi, preluată de către Walter WAGNER, respectiv de către KERÉNYI András¹². Schimbarea intervine, într-o primă fază, odată cu fotografierea monumentului de către Paulovics, în anul 1942, care însă oferă și el interpretarea predecesorilor¹³.

Fig. 3. Inscricția votivă așa cum apare în fotografia lui Paulovics¹⁴.

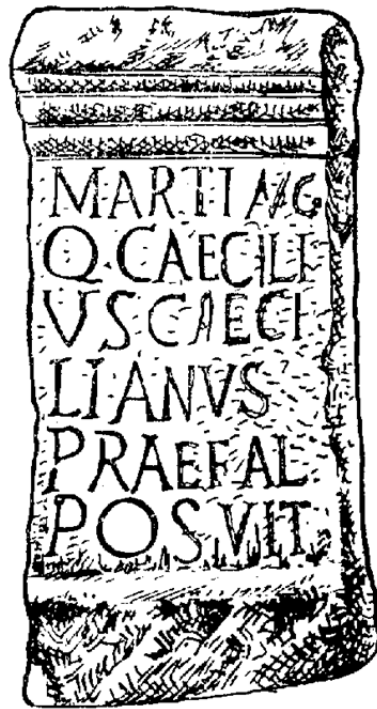

Fig. 4. Inscricția redată în IDR¹⁵.

¹¹ "Graf Teleki Dominik stellte in seinem Castell in den letzten Jahren ein hübsches Museum zusammen, wo ich im J.1907 mehrere neue Inscriften und Skulpturen als Resultate seiner Ausgrabungen und Forschungsreisen vorfand. Sein Hauptarbeitsfeld bildet eben Maroskesztur südlich von Marosvarhely (...) Dieser Ala kann entweder die al(a) Bos(poranorum) (...) oder die ala Batavorum" (Téglás, 1911, p. 503).

¹² "auch die von Q. Caecius Caelianus praef(ectus) a(lae)... Marti et Victoriae in Cristesti gesetzte Ara au grauem Trachyt" (Wagner, 1938, p. 20); Kerényi, 1941, nr. 554 (apud IDR, III/4, p. 103).

¹³ Paulovics, 1944, p. 96.

¹⁴ Paulovics, 1944, p. 58.

Din păcate inscripția a dispărut în anul 1944, dar fotografia realizată de către Paulovics a permis lui Ioan I. RUSSU posibilitate reinterpetării: “(...) azi nu știm unde se va fi aflând acest altar votiv dar, fotografia bună, destul de clară dată de Paulovics arată că lectura adoptată de toți cercetătorii citați nu este bună: la marginea dreaptă altarul e corodat (de ploaie sau de apa Mureșului în ruinele dela Cristești) iar textul șters era ceva mai lung, divinitatea și personajul dedicant avînd nume puțin diferite decît a citit în grabă Teglas (...). Este de preferat lectura AVG(usto), căci urmele lui A+V în ligatură se văd destul de bine, iar dedicațiile Marti augusto sînt mult mai numeroase (...) decît cele dedicate Marti et Victoriae”¹⁶. Tot I. I. Russu (de fapt, doar el) a observat la baza inscripției o posibilă literă “M” (“merito”?). Textul inscripției, în forma ei finală, arată deci în felul următor:

Marti Au(gusto)
Q(untius) Caeci[li]
us Ca [eci]
lian[us]
praef(ectus) [al (ae)]
pos[uit].

Spre deosebire de inscripția imperială, în acest caz avem clar numele prefectului unități: *Q. Caecilius Caecilianus*. De altfel, tot un *praefectus alae* a ridicat un altar dedicat tot lui *Mars* la Micia, unde unitatea a staționat înainte de relocarea ei la Cristești pe la mijlocul secolului al II-lea dHr¹⁷.

Pentru inscripția din Cristești/Gornești, în varianta ei finală, avem două analogii:

-la *Ulpia Traiana Samisegetusa*, unde există un altar votiv de marmură cu inscripția
“*I (ovi) O(ptimo) M(aximo)/ Marti Aug(usto)/pro salute/ Iul(i) Flaccin-/i leg(ati) aug(usti) pr(o)/pr(aetore) translat(i) in/ leg(ionem) XIII G(eminam) pos(erunt).*”¹⁸

-La Skelani, un alt altar votiv cu inscripția:

“*Marti.Aug.Iul/ Longin(us) bf. Cos ex leg(ione) V Macedonica v.s.l.m.*”¹⁹

Cele două inscripții din colecția Teleki, care în mod ciudat nu sunt menționate în *Repertoriul arheologic al județului Mureș* apărut în anul 1995²⁰, prezintă toate elementele cultului imperial și al religiei provinciale. “*În armata provincială, mare parte din dedicații sunt colective. Așa numitul “espri de corp” înseamnă sacrificii și procesiuni la nivelul întregii unități, acțiuni de care se ocupau comandanții ce aveau și atribuții religioase*”²¹.

Studierea celor două inscripții duce la câteva concluzii în legătură cu locuitorii

¹⁵ IDR, III/4, p. 105, nr. 135.

¹⁶ I. I. Russu, 1964, p. 184.

¹⁷ “*Marti Ala I Bospor(anorum) cui pr/aest/ Cl(audius) Sos/sius pr(aefectus).*” (IDR, III/3, p. 118-119, nr. 107; Bulzan, 2012, p. 515).

¹⁸ IDR, III/2, p. 215, nr. 245.

¹⁹ Patsch, 1909, p. 146.

²⁰ Lazăr, 1995.

²¹ Bulzan, 2010, p. 12.

vechii așezări romane de la Cristești.

În primul rând, inscripțiile votive considerate ca expresii ale loialității anonime, pot fi puse în legătură cu acțiuni politico-militare, care au influențat, într-un fel sau altul, viața comunității (militare și/sau civile)²².

În al doilea rând, studierea inscripției imperiale permite și o altă posibilă constatare a unei stări de fapt, considerate de Sorin BULZAN ca un fenomen specific provinciei traiane: dedicantul este un ofițer, deci reprezentant al statului, și nu un *humiliores*: “*Dedicațiile sigure nu aparțin așadar provincialilor (...) probabil, chiar datorită conotației de clientes pe care o presupun asemenenea închinări. În Dacia el era doar obiectul venerării private a unor oficiali*”²³.

În al treilea rând, considerăm și noi că cele două inscripții constituie dovezi clare ale existenței unui “*vicus militaris aparținător unui castru de trupă auxiliară (ala I Gallorum et Bosphoranorum), castru (foarte probabil de pământ) distrus de apele Mureșului și de lucrările agricole periodice*”²⁴.

Cele două inscripții reprezintă doar o foarte mică parte parte a colecției impresionante (cel puțin pentru vremea respectivă) de monumente romane ale lui Teleki Domokos. Deși fragmentare și destul de comune ca text, oferă un crâmpeli al *forma mentis*-ului provincial cu manifestările ei de loialitate față de cei pe care considerau ca și garanți ai ideii de *securitas imperii*.

---

²² Nemeti, 2015, p. 253.

²³ Bulzan 2005, p. 87.

²⁴ Man, 2011, p. 26.

BIBLIOGRAFIE

- Bicsok, Orbán, 2012 BICSOK Zoltán, ORBÁN Zsolt, „*Isten segedelmével udvaromat megépítettem...*”. *Történelmi családok kastélyai Erdélyben*, Gutenberg Kiadó, Csikszereda, 2012, 640 pg., ISBN 9786069274552.
- Bulzan 2010 Sorin BULZAN, *Imperial power and provincial religion in Roman Dacia. A short regard*, În: *Bolletino di Archeologia on line*, I, 2010, p. 10-15.
- Bulzan 2012 Sorin BULZAN, *Dedicații ale trupelor auxiliare din Dacia pentru I:O.M. și vota pro salute Imperatoris*, În: Horia POP, Ioan BEJNARIU, Sanda BĂCUEȚ-CRIȘAN, Dan BĂCUEȚ-CRIȘAN, *Identități culturale locale și regionale în context european. Studii de arheologie și antropologie istorică. In memoriam Alexandru V. Matei*, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2012, 860 pg., ISBN 978-606-543-101-0.
- IDR, III/2 *Inscripții antice din Dacia și Scythia minor*, Colecție îngrijită de D. M. Pippidi și I. I. Russu, Seria primă, *Inscripțiile Daciei romane*, Volumul III: *Dacia Superior, 2: Vlpia Traiana Dacica (Sarmizegetusa)*, Adunate, însoțite de comentarii și indice, traduse de Ioan I. RUSSU, în colaborare cu Ioan PISO și Volker WOLLMANN, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1980, 448 pg.
- IDR, III/3 *Inscripțiile antice din Dacia și Scythia Minor*, Colecție îngrijită de D. M. PIPPIDI și I. I. RUSSU, Seria Primă: *Inscripțiile Daciei Romane*, Volumul III: *Dacia Superior, 3: Zona centrală*. (Teritoriul dintre Ulpia Traiana, Micia, Apulum, Alburnus Maior, Valea Crișului). Adunate, însoțite de comentarii și indice, traduse de Ioan I. RUSSU în colaborare cu Octavian FLOCA și Volker WOLLMANN, Institutul de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1984, 469 pg.
- IDR, III/4 *Inscripțiile antice din Dacia și Scythia Minor*, Colecție îngrijită de D. M. PIPPIDI și I. I. RUSSU, Seria Primă: *Inscripțiile Daciei Romane*, Volumul III: *Dacia Superior, 4: Zona răsăriteană*, Adunate, însoțite de comentarii și indice, traduse de Ioan I. RUSSU, Institutul de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1988, 300 pg.
- Kerényi, 1941 KERÉNYI András, *A daciai személynévek (Die Personennamen von Dazien)*, *Disertationes Pannonicae*, I 9, Budapest, 1941(1942), 303 pg.
- Lazăr, 1995 Valeriu LAZĂR, *Repertoriul arheologic al județului Mureș*, Casa de Editură "Mureș", Târgu Mureș, 1995, 357 pg.,
- Man, 2011 Nicoleta MAN, *Așezarea romană de la Cristești*, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2011, 447 pg., ISBN 978-606-543-120-1.
- Paulovics, 1944 PAULOVICS István, *Dacia keleti határvonala és az úgynevezett „Dák”-ezüstkincsek kérdése*, Erdélyi Tudományos Intézet, Minerva Rt., Kolozsvár, 1944, 117 pg.
- Patsch, 1909 Carl PATSCH, *Archäologisch-epigraphische Untersuchungen zur Geschichte der römischen Provinz Dalmatien. Siebenter Teil*, În: *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegovina*, Wien, XI, 1909, p. 104-184.
- Russu, 1964 Ion I. RUSSU, *Materiale epigrafice din estul Daciei*, În: *Acta Musei Napocensis*, I, 1964, p. 181-195.

- Nemeti, 2015 Sorin NEMETI, *Vota pro salute imperatoris in Dacia*, În: *Classica et Christiana*, 10, 2015, p. 251-263.
- Téglás, 1911 TÉGLÁS Gábor, *Neue beitrage zum Inschriftenkunde Dakiens*, În: *Klio. Beitragen zum alten Geschichte*, Elfter Band, 1911, p. 499-510.
- Wagner, 1938 Walter WAGNER, *Die dislocation der Römischer Auxiliarformationen in den Provinzen Noricum, Panonnien, Moesien und Dakien von Augustus bis Gallienus*, Berlin, 1938, 280 pg.